

Ta grep for inkluderende opplæring

Delegatenes refleksjoner og forslag

EUROPEAN AGENCY
for Special Needs and Inclusive Education

TA GREP FOR INKLUDERENDE OPPLÆRING

Delegatenes refleksjoner og forslag

European Agency for Special Needs and Inclusive Education (Agency) er en uavhengig og selvstyrt organisasjon som støttes av Agency-medlemslandene og EU-institusjonene (Kommisjonen og Parlamentet).

Delfinansiert av
EU-programmet
Erasmus+

Dette produktet er finansiert med støtte fra Europakommisjonen. Forfatteren er alene ansvarlig for innholdet i denne publikasjonen. Kommisjonen har ikke ansvar for videre bruk av informasjon som finnes i rapporten.

Synspunktene som kommer til uttrykk i dette dokumentet, er uttrykt av enkeltindivider og støttes ikke nødvendigvis av Agency, dets medlemsland eller Kommisjonen. Kommisjonen kan ikke holdes ansvarlig dersom informasjonen som fremkommer i dette dokumentet, brukes av andre.

Redaktører: Victoria Soriano og Mary Kyriazopoulou, ansatte i Agency

Det er tillatt å bruke utdrag av dokumentet så sant det angis tydelig referanse til kilden. Det skal refereres til denne rapporten slik: European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2016. *Ta grep for inkluderende opplæring: Delegates refleksjoner og forslag*. Odense, Danmark: European Agency for Special Needs and Inclusive Education

For å gjøre rapporten mer tilgjengelig offentliggjøres den på 23 språk og er også tilgjengelig elektronisk på nettsiden til Agency: www.european-agency.org

ISBN: 978-87-7110-610-7 (elektronisk)

ISBN: 978-87-7110-587-2 (trykt)

© European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2016

Sekretariat
Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Denmark
Tlf: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Brüssel-kontoret
Rue Montoyer, 21
BE-1000 Brussels Belgium
Tlf: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org

INNHOLDSFORTEGNELSE

FORORD	5
INNLEDNING	6
DE UNGE DELEGATENES REFLEKSJONER OG FORSLAG	8
Hovedbudskap og anbefalinger	9
1. <i>Alt om oss, med oss</i>	9
2. <i>Skoler uten hindringer</i>	10
3. <i>Bryte ned stereotyper</i>	13
4. <i>Mangfold består av mange ulike deler, og inkludering får de ulike delene til å passe sammen</i>	16
5. <i>Bli fullverdige borgere</i>	19
SLUTTKOMMENTARER	21

Figur 1. Flaggene til Agency-medlemslandene

FORORD

Medlemslandene i European Agency for Special Needs and Inclusive Education (Agency) ble enige om å arrangere en europeisk høring i 2015.

Dette var fjerde gangen Agency organiserte et slikt arrangement. To av de tidligere høringene fant sted i Europaparlamentet i Brussel (2003 og 2011), mens en tredje ble holdt i det portugisiske parlamentet i samarbeid med det portugisiske utdanningsdepartementet og det portugisiske presidentskapet i Rådet for Den europeiske union (2007).

I 2015 ble høringen arrangert i nært samarbeid med det luxembourgiske presidentskapet i Rådet for Den europeiske union og det luxembourgiske departementet for utdanning, barn og ungdom.

Syttito unge mennesker, både med og uten behov for spesialundervisning og/eller nedsatt funksjonsevne, var invitert for å reflektere over og diskutere hvordan inkluderende opplæring fungerte for dem på skolen. Resultatet av diskusjonene har frembrakt en rekke gode eksempler på handling med tanke på inkluderende opplæring.

Rundt 250 deltakere og aktører fra 28 av Agency-medlemslandene samt politikere og representanter fra europeiske og internasjonale organisasjoner deltok i høringen.

Agency har utarbeidet denne rapporten på bakgrunn av diskusjonen blant ungdommene som deltok, og resultatene som ble presentert i plenumssesjonen.

For Agency har det vært en glede og stor ære å kunne organisere dette arrangementet. Vi vil spesielt takke de 72 unge delegatene og deres familier, lærere og støtteapparat samt utdanningsministrene, representantene fra de europeiske og internasjonale organisasjonene og ikke minst det luxembourgiske departementet for utdanning, barn og ungdom for deres deltakelse og støtte. Uten dem hadde det ikke vært mulig å organisere et slik viktig arrangement.

Per Ch Gunnvall
Styreleder

Cor J.W. Meijer
Direktør

INNLEDNING

Den 16. oktober 2015 var det luxembourgske presidentskapet i Rådet for Den europeiske union vertskap for den fjerde Agency-høringen med tittelen «Inkluderende opplæring – Ta grep!». Syttito unge mennesker fra hele Europa, både med og uten behov for spesialundervisning og/eller nedsatt funksjonsevne, hadde mulighet til å diskutere hvordan deres skoler og lokalsamfunn la til rette for inkluderende opplæring.

I åpningstalen omtalte Claude Meisch, Luxembourgs minister for utdanning, barn og ungdom, *Luxembourg-charteret* fra 1996 som et resultat av europeisk samarbeid innen integrering i skolen. Han uttrykte tilfredshet med at man nesten 20 år etter charteret nå fikk *Anbefalingene fra Luxembourg*, etter høringen i 2015, som han ville ta med seg videre til kollegene i Rådet for utdanning, ungdom, kultur og sport den 23. november 2015. Meisch oppmuntret de unge delegatene til å benytte muligheten til å uttrykke seg fritt og til å snakke om både de tiltakene for inkluderende læring som fungerer godt på skolene deres i dag, og komme med forslag til forbedringer. Han snakket videre om hovedtrekkene og forbedringene som er blitt gjort innen inkludering i det luxembourgske utdanningssystemet.

I sin presentasjon sa Marianne Vouel, avdelingsdirektør for spesialundervisning i det luxembourgske departementet for utdanning, barn og ungdom, eksplisitt at fagfolk og politikere deler elevenes bekymringer og at de jobber for å sikre bedre kvalitet på utdanningen. Fokus bør rettes mot elever med mer komplekse behov, fordi disse også fortjener å bli sett. Hun understreket at alle er annerledes og at alle har ulike behov. En av de største utfordringene til utdanningssystemer er å ta høyde for og legge til rette for mangfold.

(Talene er tilgjengelige i komplett versjon på høringens nettside:

<https://www.european-agency.org/events/takeaction.>)

Arrangementet hadde som mål å styrke elevene og sikre deres medvirkning i utforming av utdanningspolitikken. Tanken var at 15–16 år gamle elever fra de 28 Agency-landene skulle få presentere hvordan inkluderende opplæring implementeres i deres skoler samt bidra med informasjon om hvilke fremskritt man har gjort innen inkluderende opplæring siden den første høringen i 2003.

Høringen bygget på resultatene fra Agencys tre tidligere høringer som ble arrangert i Brüssel (2003 og 2011: <https://www.european-agency.org/events/young-views-on-inclusive-education-european-hearing-2011-brussels>) og i Lisboa (2007: <https://www.european-agency.org/events/young-voices-meeting-diversity-in-education>). Over 240 ungdommer som representerte både ungdomsskole, videregående opplæring, yrkesopplæring og høyere utdanning, deltok i de tre foregående høringene.

Som forberedelse til arrangementet mottok de 72 deltakerne et dokument med hovedresultatene fra de tre tidligere høringene samt spørsmål som de skulle reflektere over og diskutere på sine respektive skoler.

Spørsmålene som skulle diskuteres, omhandlet hvilke måter skolene deres støttet dem i utdanningen på, eksempler på hvordan lærere og medelever tar hensyn til behovene deres, tilgjengelighet, klasseorganisering og forslag til hvordan man kan fjerne gjenstående hindringer for inkludering.

Under høringen ble ungdommene delt inn i seks grupper som skulle diskutere de viktigste problemstillingene, dele personlige erfaringer og formidle budskap fra sine jevnaldrende.

De viktigste resultatene fra gruppene ble presentert i plenumssesjonen i form av hovedpunktene som ble grunnlaget for innholdet i *Anbefalingene fra Luxembourg*.

Figur 2. Unge delegater og andre representanter på den europeiske høringen

---

DE UNGE DELEGATENES REFLEKSJONER OG FORSLAG

Resultatene fra høringen i 2015 er i tråd med og bygger videre på resultatene av de tre foregående høringene som Agency arrangerte i 2003, 2007 og 2011. Resultatene fra de tidligere høringene rapporterte fremgang når det gjaldt inkluderende opplæring i de ulike europeiske landene.

Agency har opparbeidet seg stor kunnskap basert på resultatene av de unges diskusjoner i de tre foregående høringene. Dette har også ført til at det har blitt utarbeidet prinsipper som må vurderes ved implementering av inkluderende opplæring. Dette omfatter:

- **Veiledende prinsipper om rettigheter knyttet til:**
  - *Respekt*: retten til å bli respektert, å bli fullt involvert i alle viktige prosesser som omhandler deg, samt retten til ikke å bli diskriminert.
  - *Kvalitet og rettferdighet i utdanning*: retten til kvalitet i utdanning, likeverdige muligheter til utdanning samt nødvendig støtte for å sikre full tilgang til og deltakelse i pedagogiske aktiviteter og på lik linje med medelever på den lokale skolen.
  - *Samfunns- og arbeidsliv*: retten til å leve selvstendig, ha familie, ha tilpasset bolig, kunne studere videre (universitet), få jobb og ikke måtte være atskilt fra mennesker uten nedsatt funksjonsevne på noen områder av livet.
- **De viktigste prinsippene for inkluderende opplæring:**
  - Elevene får bedre sosiale ferdigheter, de lærer å leve sammen med jevnaldrende, de blir sterkere og mer selvstendige – slik at de kan stå imot diskriminering og stereotyper, de lærer å leve i den virkelige verden og det blir enklere for dem å finne en jobb senere i livet. Dette er første trinn på veien til å bli ett fullverdig medlem av samfunnet. Inkluderende opplæring er en fordel for alle – en ny verden åpner seg, og mangfold er positivt.

Under høringen i 2015 uttrykte ungdommen at de alt i alt var fornøyd med utdanningen sin. Men de understreket også at det fortsatt finnes mangler i utdanningen, og de kom med en rekke konkrete forslag til forbedring. Den utdannings situasjonen som ble beskrevet av ungdommene, samt forslagene de kom med, ble oppsummert i form av *Anbefalingene fra Luxembourg*. Anbefalingene har som mål å støtte implementering av inkluderende opplæring som det beste alternativet dersom forholdene ligger til rette for det. Anbefalingene er delt inn i fem viktig budskap som de unge uttrykte i diskusjonene, og da resultatene ble presentert.

Hovedbudskap og anbefalinger

1. *Alt om oss, med oss*

Den første meldingen – *Alt om oss, med oss* – handler om at ungdommene vil involveres i beslutningsprosessen om ting som angår dem:

- Stemmene til unge mennesker og deres familier må bli hørt og tatt hensyn til når det skal tas avgjørelser som angår dem.
- Unge mennesker må bli spurt om hvilke behov de har.
- Ungdomsorganisasjoner bør involveres systematisk.

Ungdommene uttrykte tydelig at de og familiene deres må bli aktivt involvert og lyttet til før det tas beslutninger med tanke på deres behov og ønsker. Samtidig snakket de om at det er viktig at man systematisk involverer ulike organisasjoner for unge mennesker og mennesker med nedsatt funksjonsevne. De ser disse organisasjonene som helt avgjørende med tanke på støtte. Skolenes elevråd og elevparlament spiller en annen rolle. De unges deltakelse og involvering i slike råd anses som svært viktig når det gjelder å bli involvert i skolehverdagen, og det oppmuntres sterkt til slik deltakelse.

Delegatenes eksempler

Involvering av elever og familie:

Når det skal legges nye strategier, er det behov for å involvere unge mennesker (med behov for spesialundervisning) i politiske beslutningsprosesser på alle nivåer, fra regjeringnivå og ned til hverdagsnivå. Ta hensyn til individuelle behov (Amund og Helene, Norge).

Det er veldig viktig at foreldrene blir involvert i avgjørelser som omhandler barna deres (Jack, Storbritannia – Nord-Irland; Kristina, Slovakia).

Elevråd:

Jeg føler at jeg er inkludert i klassen. Jeg er medlem av elevrådet, og jeg er valgt av medelever. Jeg har en støttelærer som hjelper meg (Andrea, Malta).

Vi har et elevråd på skolen som fokuserer på inkludering av elever med spesielle behov. Elever som er med i elevrådet, spiller en ekstra aktiv rolle (Agné og Kornelijus, Litauen).

Jeg setter pris på elevrådet, der jeg kan si min mening om ulike planer (Blake, Irland).

Saul ble valgt inn i styret i elevrådet av skolens elever (Alexander og Saul, Storbritannia – England).

Organisasjonenes engasjement:

I mitt land har vi en nasjonal organisasjon. Gjennom denne organisasjonen løser vi noen av problemene. Teksting er svært viktig for mennesker med nedsatt hørsel. Organisasjonen tekster filmer (Javier, Spania).

I landet mitt finnes det en svært god organisasjon. Den har blant annet timer for elever med nedsatt funksjonsevne som ikke kan følge en vanlig klasse. Og de får opplæring av organisasjonen. Vi har også en annen organisasjon som kalles «de blindes hjem», og den gjør en flott jobb for å gjøre livet til blinde enklere (Céline og Florence, Luxembourg).

I landet mitt er det en organisasjon for blinde og svaksynte. Denne organisasjonen gir meg mulighet til å lese på PC-en min. Jeg leser informasjon på iPad eller PC (Lorenzo og Matteo, Italia).

I landet mitt er det egne organisasjoner som hjelper barn med nedsatt funksjonsevne. De arbeider for å finne løsninger på problemer og samarbeider nært med utdanningsdepartementet (Georgia og Minas, Kypros; Stefanos og Georgios, Hellas).

I landet mitt er det en forening for dysleksi. De har en egen nettside som informerer om styrker og svakheter ved dysleksi (Erazem og Primož, Slovenia).

Jeg tror vi bør oppfordre alle politikere til å støtte disse organisasjonene så mye som mulig. De spiller en positiv rolle i livet vårt. De hjelper oss med å forsvare rettighetene våre. De hjelper oss med å skape bevissthet i samfunnet (Adrià, moderator, Spania).

2. Skoler uten hindringer

Det andre budskapet – *Skoler uten hindringer* – handler om å fjerne alle fysiske og tekniske hindringer:

- En rekke hindringer har allerede blitt fjernet på skoler, men alle hindringer må fjernes, slik at det er fysisk mulig for alle å enkelt komme seg til og bevege seg rundt på lokale skoler.
- Skolebygninger som pusses opp eller moderniseres, må tilrettelegges med tanke på tilgjengelighet, og det må sikres at det finnes multifunksjonelle

og/eller rolige områder på skolene. I tillegg må man øke tilgjengeligheten av fleksibelt undervisningsutstyr.

- Egnede tekniske hjelpemidler og undervisningsmateriell må gjøres tilgjengelig i henhold til individuelle behov.

De unge diskuterte fire temaer. For det første kan det være vanskelig å komme seg til undervisningsinstitusjonene. Offentlig transport er den foretrukne løsningen, men det betyr at den må tilpasses. Spesialtransport ses kun som et alternativ dersom det ikke finnes andre muligheter. Ifølge ungdommen er mangel på tilpasset transport en av flere faktorer som hindrer elevene i å gå på den lokale skolen.

For det andre rapporterer unge mennesker at tilgangen til skoler har blitt bedre. De uttrykte tydelig tilfredshet med skolens tilpasningsevne og tilgjengelighet, både formelt – gjennom installasjon av ramper, heiser og tilpassede toaletter – og «kreativt» – når skolene og (hovedsakelig) medelever er villige til å hjelpe dersom det oppstår problemer (for eksempel når heisen er ute av drift). Det er behov for enkelte forbedringer for å gjøre tilgangen til nødutganger og enkelte rom som gymsaler og kantiner enklere, og det samme gjelder tilgang til heiser som krever nøkkel for at man skal kunne åpne dem. Det er viktig å sikre personlig sikkerhet og trygghet for alle elever.

For det tredje har det blitt enklere å bevege seg rundt på skolen. De unge rapporterte om brede korridorer og skilt med blindeskrift på nødvendige steder. Rolige steder og multifunksjonsområder på skoler oppleves positivt for alle elever, og flere skoler bør få slike. Delegatene var opptatt av at undervisningen må foregå i klasserom som alle elever har tilgang til.

Og til slutt ble det også nevnt at tekniske hjelpemidler i stadig større grad er tilgjengelige, og at dette utgjør en svært viktig del for å sikre inkludering.

De unge elevene understreket at det ikke finnes universelle løsninger, og at det er viktig å spørre hver enkelt elev og respektere dennes behov. Skolene må være fleksible og kunne improvisere ved behov. Fasilitetene på skolene må kunne dekke behovene til alle elevene.

Delegatenes eksempler

Tilgjengelighet på skoleveien:

Skolebusser må være tilgjengelige. Alle elever skal kunne delta på alle aktiviteter, som idrett ... (Blake, Irland).

Tilrettelagt transport for elever med nedsatt fysisk funksjonsevne, men de blinde elevene bruker offentlig transport på lik linje med alle andre elever (Reinis og Georgs, Latvia; Lillý, Island; Elisabeth, Estland).

Vi har også mulighet til å ta drosje, men budsjettet er begrenset, så vi kan bare bruke et visst antall turer (Elisabeth, Estland).

Tilgjengelighet på skolen:

Skolen er tilgjengelig for elever med nedsatt fysisk funksjonsevne og rullestolbrukere, og den har f.eks. ramper, heiser, handikaptoaletter, osv. (Matteo, Italia; Georgios, Hellas; Lillý og Hrefna, Island; Rolf og Casper, Danmark; Dénes og Borbála, Ungarn; Tom og Paul, Tyskland; Miguel Ângelo, Portugal; Kristina og Tova, Sverige).

På den videregående skolen vår har vi heiser, men det er også mange trapper. Fire etasjer, og du må ha nøkkel for å bruke heisen, noe som gjør det litt komplisert. Skolen har lovet å forbedre situasjonen (Eelis, Finland).

Det er viktig å tenke på fysiske hindringer allerede på planleggingsstadiet når en skole skal pusses opp. Det er viktig at det settes av nok penger på budsjettet (Robert, Storbritannia – Nord-Irland).

Skolen min prøver å finne midler til å fjerne gjenværende hindringer, men det er vanskelig (Natalia og Marcin, Polen).

Skolen min ble bygd for bare to år siden, og derfor er forholdene veldig gode. Det er fortsatt mye bråk fra andre elever, og det kan være en fysisk hindring for meg (David, Portugal).

Det finnes en heis, men du kommer ikke inn i bygningen dersom du bruker rullestol (Jakob, Østerrike).

Vi har en heis, men det er vanskelig å åpne dørene (Paul, Tyskland).

På skolen min er det lys i korridorene som blinker når du går til klasserommet. Det er ramper og rekkverk for personer med bevegelingsproblemer eller som sitter i rullestol. Lærerne har fått opplæring i hvordan man skal jobbe med elever med læringsvansker. Det finnes også logopeder som kan hjelpe oss, slik at vi kan lære på samme måte som andre elever (Javier, Spania).

En assistent hjelper meg i klasserommet. Heisen har blitt tilpasset siden det er to rullestolbrukere på skolen. Det kan bli et problem dersom det skulle begynne å brenne på skolen. En dag var det brannøvelse, og jeg måtte gå ned. Da måtte jeg bæres av andre elever, og jeg ble veldig redd (Lucas, Belgia – fra den flamsktalende delen).

Tilgjengelighet i klassen:

Skolen bruker blindeskrift for blinde elever. Læremateriell er tilgjengelig i blindeskrift (Tova, Sverige; Reinis og Georgs, Latvia; Emili og Elisabeth, Estland).

Jeg har nedsatt hørsel. Så jeg har hodetelefoner som jeg kan koble til for å høre bedre. Lærerne er motiverte for å lære mer om ulike funksjonshemninger, slik at de kan hjelpe oss med å overvinne problemene (Lucía, Spania).

Det kan også være vanskelig med tunge vesker med bøker. Det bør satses på e-bøker, bærbare PC-er og nettbrett (Dénes, Ungarn).

Figur 3. Unge delegater (Jack Love, Storbritannia – Nord-Irland; Blake O’Gorman, Irland; Nakita Hallissey, Irland; og Robert Gault, Storbritannia – Nord-Irland) sier sin mening

3. Bryte ned stereotyper

Det tredje budskapet – *Bryte ned stereotyper* – handler om hva som egentlig er «normalt». Dersom vi aksepterer at alle er forskjellige, hvem er da «normal»?

- Det å tilby lærere, skoleansatte, unge mennesker, familier og støttetjenester riktig informasjon om elevenes ulike behov er en forutsetning for å skape gjensidig respekt og toleranse.
- Mangfold må oppfattes som et positivt faktum. Det må skapes en felles forståelse for å «se nedsatt funksjonsevne som normalt».
- Alle er annerledes, og alle må bli akseptert. Toleranse er basert på det å forstå hverandre.
- Utdanningssystemet må være mer oppmerksomt på, og mer tolerant overfor, personer med nedsatt funksjonsevne.

God informasjon – blant annet om antidiskriminering og antimobbing – er helt avgjørende for å sikre at denne viktige ideen aksepteres. Relevant informasjon må videreformidles til lærere, ansatte – inkludert ledelsen, klassekamerater, familier og alle tjenesteytere som er involvert i skolen, for å endre holdningene.

Det beste resultatet er gjensidig respekt og toleranse. Mangfold er ikke en utfordring, men en positiv og normal situasjon. Nedsatt funksjonsevne er ikke unormalt. Toleranse bygger på forståelse. Ungdommene understreket at holdningene må endres, slik at de blir vurdert ut fra det de KAN gjøre, og ikke ut fra den nedsatte funksjonsevnen.

Delegatenes eksempler

Økt bevissthet:

Opplæring i antidiskriminering og antimobbing vil være til hjelp. Vi vil bli vurdert ut fra hva vi gjør, og ikke ut fra hvordan vi ser ut (Lucie, Tsjekkia).

Mange elever er usikre på hvordan de skal forholde seg til personer med nedsatt funksjonsevne. Jeg føler meg veldig angrepet og trist når jeg føler at noen stirrer på meg (Johannes, Tyskland).

Det er lettere å være mot mennesker som du ikke forstår. Du må forklare hvordan det er å være blind, slik at du gir folk en mulighet til å forstå deg (Emelie, Sverige).

Det kreves mer respekt og forståelse fra lærerne. Elever med spesielle behov skal ikke føle seg utstøtt. Alle barn har rett til å føle at de tilhører gruppen (Jack, Storbritannia – Nord-Irland).

Det finnes lærere som tror at hvis vi er døve eller har en annen nedsatt funksjonsevne, så er vi mindre viktige enn andre elever. De må få opplæring. Vær

klar over at vi er akkurat som alle andre (Céline, Florence og Lara, Luxembourg).

Jeg mener at samfunnet må akseptere alle, uansett hvordan de er. Man er ikke bare en nedsatt funksjonsevne. Man er forskjellige, både med tanke på kjønn, rase og hudfarge. Jeg tror vi er nokså tolerante. Men det gjenstår fortsatt en del arbeid. Det beste middelet mot diskriminering er toleranse. Vi må øke bevisstheten rundt hvor forskjellige vi er (Adrià, moderator, Spania).

Organisere kampanjer mot mobbing. Prøve å kommunisere og holde kontakt med elever med behov for spesialundervisning, be dem med på sosiale arrangementer og aktiviteter (Agné og Kornelijus, Litauen).

Vi må øke bevisstheten rundt elever med nedsatt funksjonsevne – andre elever vet ikke hva de skal si og er redde for å fornærme dem. Lærerne må få mer opplæring, og skolene må få mer støtte fra myndighetene (Elisabeth, Estland).

Kommunikasjon er nøkkelen. Kommunikasjon om det som har blitt gjort riktig. Å dele erfaringer. Spesielle råd for å oppnå inkludering. Elever hjelper elever, frivillige i klassene. Lærere må lytte til elevene og møte dem på deres eget nivå (Derrick og Mark, Storbritannia – Skottland; Saul og Alexander, Storbritannia – England).

Positive erfaringer:

Av og til har vi «toleransetimer». Skolen min legger vekt på likebehandling (Natalia, Polen).

Klassekameratene mine vitser om det å være blind, og det gjør folk mer avslappet. Hvorfor er det noen som mobber? De mener ikke å gjøre det med vilje, jeg må lære å ikke ta det seriøst (Tova, Sverige).

Lærerens holdning er svært viktig (Isaac, Malta).

I begynnelsen syntes jeg det var vanskelig å forstå personer med nedsatt funksjonsevne. Men etter denne konferansen forstår jeg bedre hvordan personer med nedsatt funksjonsevne føler det og de vanskelighetene de har opplevd (Lara, Luxembourg).

Ingen mobbing, skolen skal være et godt sted å være (Pinja, Finland).

Vi har et prosjekt der alle elevene får bind for øynene, slik at de skal kunne forstå hvordan de blinde elevene har det. Vi har også forsøkt å bruke hvite stokker for at elevene skal kunne se hvordan det er å ha hverandres

funksjonshemming (Emili, Estland; Eelis, Finland; Reinis, Latvia).

Helt fra vi er små lærer vi at ikke alle har samme bakgrunn. Derfor tenker vi også mindre på ulikheter i klasserommet (Lilly, Island).

4. Mangfold består av mange ulike deler, og inkludering får de ulike delene til å passe sammen

Det fjerde budskapet tar utgangspunkt i et motto som unge mennesker bruker – *Mangfold består av mange ulike deler, og inkludering får de ulike delene til å passe sammen:*

- Alle må fokusere på det som *kan* gjøres, ikke på det som ikke kan gjøres.
- Utdanning må være fullt tilgjengelig, med respekt for alle elevers behov, og dette må være utgangspunktet for kvalitet i utdanningen for alle.
- Samarbeid mellom lærere og andre profesjonelle aktører, samt tilrettelegging av gode opplæringsmuligheter, er en viktig forutsetning.
- Tilrettelegging av nødvendig menneskelig og/eller teknisk støtte fra lærere og medelever er helt avgjørende.

Ungdommene understreket de positive sidene ved å implementere pedagogiske målsetninger, slik som individuelle læringsplaner, tilpassede programmer, bruk av tekniske hjelpemidler, bruk av støttelærere eller assistenter, arbeid i mindre grupper samt fleksibel organisering av eksamen (skriftlig eller muntlig eksamen der man for eksempel kan få ekstra tid). De understreket at mer tid gjør det mindre belastende for dem.

Ungdommenes hovedønske var at lærere og andre ansatte alltid skal fokusere på det som er mulig i stedet for det som ikke er mulig samt på hvordan de best kan hjelpe og støtte dem. Det å ta hensyn til behovene til alle elevene betyr å fokusere på styrker og evner i stedet for å på svakheter. De sa også at de hadde lært at de hadde rett til å få hjelp dersom de trengte det. Full tilgang til utdanning er utgangspunktet for en god utdanning med førsteklasses kvalitet for alle.

Ungdommene var klar over at både lærere og medelever spiller en viktig rolle med tanke på å støtte dem. Lærere og medelever trenger mer informasjon og opplæring på ulike nivåer avhengig av sine respektive roller. Resultatet vil bli bedre støtte og større forståelse for ulike lærebehov.

Ungdommene understreket også behovet for samarbeid mellom lærere, ikke bare for å gi nødvendig støtte, men for å sikre bedre overgangsfaser i utdanningen.

Delegatenes eksempler

Forslag til lærere:

Lærerne må fokusere på styrkene mine og ikke på svakhetene (Michaela, Tsjekkia).

Lærere prøver å forklare ting på en tydelig måte og tilbyr hjelp ved behov, slik at vi kan lære sammen to og to eller i grupper (Jakob og Til, Østerrike; Kristina, Sverige).

Personlige erfaringer:

Jeg føler at skolen min ønsker å integrere meg, mens andre skoler ikke ønsket det. Spesialpedagogen hjalp meg mye (João, moderator, Portugal).

Det er både positive og negative opplevelser med lærere og klassekamerater. De kan isolere eller hjelpe deg. Det at de synes jeg er «interessant», påvirker læringen min negativt (Robert, Storbritannia – Nord-Irland).

Det er vanskelig å si hva jeg trenger, men jeg må lære meg å be om det og få det (Johannes, Tyskland).

Alle lærere og medelever hjelper og er støttende, og det er derfor jeg liker å gå på skolen (Borbála, Ungarn; Miguel Ângelo, Portugal).

Jeg vil gjerne få sagt at jeg har det veldig bra på skolen vår sammen med de andre elevene og læreren vår (Georgia, Kypros).

Skolen min tar godt vare på meg og er godt tilpasset mine behov (Primož, Slovenia).

Støttetiltak:

Vi har støttelærere (Jakob, Østerrike; Michaela, Tsjekkia; Tom, Tyskland; Kristina, Sverige; Matteo, Italia; Dénes, Ungarn).

Lærerne venter og gir dem som trenger det, ekstra tid dersom man spør. Det finnes et spesialrom der man kan slappe av litt ved behov (Nakita, Irland; Andrea og Isaac, Malta).

Lærerne tilbyr ulikt materiell avhengig av elevenes behov. Ved behov kan man også få ekstra tid (Dénes, Ungarn; Maros, Slovakia).

Jeg har en assistent i klassen som hjelper meg med å forstå og som forklarer

---

oppgavene for meg (Mathilde og Thelma, Frankrike; Jade og Lucas, Belgia – den flamsktalende delen).

Det tilbys muntlige eksamener i stedet for skriftlige (Jade og Lucas, Belgia – den flamsktalende delen).

Skolen har en egen skriver til blindeskrift, slik at alle prøver kan skrives ut i blindeskrift (Georgs, Latvia).

Det er mulig å dele rommet og skape roligere soner (Casper, Danmark).

Det er 25–30 elever i klassen, noe som er litt for mye for meg. Det hender at tolken ikke får med seg poenget, men vennene mine forklarer hva som skjer (Eelis, Finland).

Økt bevissthet:

Jeg tror at nedsatt funksjonsevne av og til kan bli oversett. Vi snakker om nedsatt funksjonsevne uten å vite hvilke lidelse dette ordet skjuler. Vi må sette oss selv i deres sko. Folk må forstå mennesker med nedsatt funksjonsevne og hjelpe dem til et bedre liv (Lorenzo, Italia).

Jeg vil gjerne si at når funksjonsfriske mennesker er sammen med mennesker med nedsatt funksjonsevne, vil de ta vare på dem, som om det var en bror eller søster (Matteo, Italia).

Økt forståelse fører til mindre mobbing. Fellesskap forebygger mobbing (Lillý, Island; Elisabeth, Estland).

Det er viktig å ikke generalisere: Dersom jeg uttrykker et behov, betyr ikke det at alle blinde personer har dette behovet (Tova, Sverige).

Figur 4. Intervju med Darnell With fra Nederland

5. Bli fullverdige borgere

Det femte budskapet – *Bli fullverdige borgere* – henger sammen med hvor viktig inkluderende opplæring er med tanke på å bli fullt integrert i samfunnet:

- Det er viktig å bli integrert i vanlige skoler – det er en forutsetning for å kunne bli integrert i samfunnet.
- Målet er at alle skal kunne finne sin plass i samfunnet.

Ungdommene mente at alle elevene bør lære sammen, fordi det gjør det enklere for alle å leve sammen. De understreket at dette er første skritt i prosessen mot sosial inkludering. Jo yngre elevene er når de kommer sammen, desto bedre er det med tanke på gjensidig toleranse og evnen til å respektere forskjeller. Helt fra de er små lærer de å kommunisere, å ønske andre velkommen og dele ulike erfaringer samt se hverandres styrker i stedet for å fokusere på svakheter. På skolen lærer de å bli vurdert for hva de kan gjøre og ikke ut fra nedsatt funksjonsevne eller hvordan de ser ut. Dette betyr ikke bare inkludering i pedagogiske programmer, men også deltakelse i alle fritidsaktiviteter. Ungdommene sa at felles læring på skolen gjør det enklere for dem å finne sin plass og bli inkludert i samfunnet.

Delegatenes eksempler

Det er helt avgjørende for oss å bli inkludert i vanlige skoler for å kunne bli inkludert i samfunnet (Andrea og Isaac, Malta; Nathan og Loïse, Sveits; Mathilde og Thelma, Frankrike; Adriana og Mandy, Belgia – den fransktalende delen; Darnell og Vincent, Nederland; Jade og Lucas, Belgia – den flamsktalende delen).

Alle må få en sjanse til å delta i all undervisning, og lærerne må legge til rette for at det skal være mulig. Det vil også gjøre det enklere for oss å få tilgang til arbeidsmarkedet (Amund og Helene, Norge).

Jeg synes vi skal gå på skolen sammen. For i samfunnet ellers er vi sammen. Dersom vi får samme utdanning, er det også lettere å leve sammen. Det er noe vi trenger senere i livet. Takket være disse ressursene lærer vi hvordan vi skal være selvstendige. Tanken er at alle skal finne sin plass i samfunnet (Adrià, moderator, Spania).

Alle må kommunisere, delta og dele erfaringer med andre mennesker (Paul, Tyskland).

SLUTTKOMMENTARER

Resultatene fra høringen og *Anbefalingene fra Luxembourg* er i tråd med og i henhold til relevante, offisielle europeiske og internasjonale dokumenter innen området for spesielle behov og inkluderende opplæring.

De fem budskapene illustrerer ungdommens beskrivelse av den utdanningen de får, samt forslag til forbedringer. Budskapene beskriver – på en svært konkret og praktisk måte – konsepter som har fremkommet i mange studier om inkluderende opplæring. Ungdommene fremhevet inkluderende opplæring som et menneskerettighetsspørsmål og satte sentrale begreper som normalitet, toleranse, respekt og tilhørighet i sentrum for diskusjonene sine. De beskrev også hva universell utforming betyr for dem, og hvorfor støtte fra medelever/samarbeidsorientert læring og individuelle programmer har en positiv effekt på læringen deres.

Ungdommene var svært opptatte av at meningene deres må tas med i betraktning når det skal tas avgjørelser som angår dem. For å oppnå virkelig inkludering, må man satse på handling og samarbeid der alle parter involveres. Lærere og skoleledere må samarbeide for å sikre inkludering, medelever må hjelpe hverandre, lærerutdanningen må sikre at lærerne lærer å tilrettelegge for undervisning for alle og støtte hverandre, støttelærere må være til hjelp og ikke fungere som vikarer for læreren og alle parter må fokusere på å løse problemer og ikke late som om de ikke finnes.

Delegatene understreket at de ikke bekymret seg for praktiske detaljer, det de var mest opptatt av, var holdninger og det å overvinne fordommer.

De slo fast at i de fleste tilfeller er lærere og medelever tolerante og forstår hva deres nedsatte funksjonsevne innebærer dersom de får tid til å forstå situasjonen – unntakene er svært sjeldne.

Det bør legges vekt på å skape en bevissthet rundt nedsatt funksjonsevne, slik at alle mennesker får kunnskap om hvilke styrker og behov personer med nedsatt funksjonsevne har. Det er viktig at man ikke generaliserer. Det at noe fungerer for én person med nedsatt funksjonsevne, betyr ikke at det fungerer for alle elever med nedsatt funksjonsevne.

Og til slutt: inkludering handler ikke bare om mennesker med nedsatt funksjonsevne, men også om inkludering av mennesker med ulik bakgrunn. Noen av de unge deltakerne fortalte at de led under dobbel diskriminering fordi de både hadde nedsatt funksjonsevne og en annen kulturell bakgrunn enn medelevene, eller de hadde innvandrerbakgrunn.

Anbefalingene fra Luxembourg ble presentert for Ministerrådet under møtet om «Utdanning, ungdom, kultur og sport» den 23. november 2015 og for Utdanningskomiteen 2.–3. desember 2015, med tanke på videre diskusjon og som grunnlag for videre handling.

Figur 5. Deltakere i den europeiske høringen

NO

Sekretariat:

Østre Stationsvej 33
DK-5000
Odense C
Denmark
Tlf: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Brüssel-kontoret:

Rue Montoyer 21
BE-1000
Brussels
Belgium
Tlf: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org

